

BURSA'DA BOSNALI BİR MELÂMÎ ABDULLAH BOSNEVÎ HAYATI, ESERLERİ VE BİR KASİDESİ

*Abdullah KARTAL**

A-HAYATI

Bursalı Hasan Kabâdûz'dan seyr ü sülûkunu tamamlayan Abdullah b. Muhammed, Hilafet merkezinde "Bosnevî",¹ "Şârihu'l-Fusûs",² "Abdî Efendi"³, memleketi Rumelide "Gâibi"⁴ lakaplarıyla meşhûr olmuştur.

17. yüzyıl Osmanlı dünyasının önemli mutasavvıf ve şâirlerinden biri olan Bosnevî, H.992 yılında Bosna'da doğmuştur.⁵ Ailesi ve sosyal durumuyla ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Bosnevî, ilk tahsilini muhtemelen dönemin geleneksel müfredâtına uygun olarak memleketi Bosna'da tamamlamış daha sonra ilim ve kültür merkezi İstanbul'a gelmiştir.⁶ Bosnevî'nin İstanbul'a ne zaman geldiğini ve nasıl bir tahsil gördüğünü bilmiyoruz. Ancak ortaya koyduğu derin birikim ve geniş perspektiften hareket ederek bu dönemde felsefe, kelâm ve tasavvufî düşünce disiplinlerini hakkıyla tahsîl etmiş olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

* Araş. Gör.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

1 Ergun, S. Nuzhet, *Türk Şâirleri*, s. 864

2 Müstakimzâde, S. Sa'dettin, *Risale-i Bayrâmiye-i Melâmiyye*, Süleymaniye-Nafiz Paşa, nr.1164, s.32-33; Handzic, Mehmet, *Knyizevn Rad*, Saraybosna,1933, s.29

3 Handzic, Mehmet, *Cevheru'l-Esnâ Fî Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ-i Ye's-Şuarâ-i Bosna*, Cize, 1992, s. 124

4 A.g.e., s.124.

5 İsmail Paşa (Bağdat'lı), *Hediy etü'l-Arifin*, İstanbul, 1951, c.1, s.476

6 Şeyhî, *Zeyl-i Şakâyk*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, c.1, s.146; Ergun, S.Nuzhet, a.g.e, s.864

Bosnevî tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya giderek devrin Bayrâmî Melâmîlerinin büyüklerinden Hasan Kabâdûz'a intisâb eder.⁷

Bu zât hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak melâmîliğin rûhuna uygun olarak terzilikle uğraştığı için "Kabâdûz" lakâbıyla iştihâr ettiğini biliyoruz.⁸ Doğum tarihini bilemediğimiz Hasan Kabâdûz'un eserleri de yoktur. Ancak Süleymaniye- Halet Efendide 800 numaralı mecmuada iki mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplarındaki ifadelerine ve Abdullah Bosnevî ile Hüseyin Lâmekânî gibi zâhirî ve bâtinî ilimlerde ma'mûr iki müridinin eserlerine ve hayatlarıyla ilgili bilgilere baktığımızda temkîn sahibi bir zât olduğunu müşâhade ederiz.⁹ Bosnevî ile tanışmalarını ve ona uyguladığı eğitim usûllerini bilemediğimiz Şeyh Hasan Kabâdûz H.1010 yılında Bursa'da vefât etmiştir.¹⁰

Şeyh'i 1010 yılında vefât ettiğine göre Bosnevî'nin Bursa'ya bu tarihten bir kaç yıl önce gelmiş olması gerekmektedir.

Öte yandan İstanbul'da tahsil gören Bosnevî'nin döneminin güçlü ve yaygın tarikatlarına ilgi göstermeyip Bursa'da meskûn bir şeyh'i neden ve nasıl tercih ettiği meçhûl olmakla birlikte onun tasavvufî ve ilmî kişiliğinden hareket ederek birtakım gerekçeler ileri sürülebilir.

Bu çerçevede akla ilk gelen ihtimâl, Bosnevî'nin İbnü'l-Arabî düşüncesine fitrî yatkınlığının olması ve bu düşüncenin o dönemde daha çok Bayrâmî melâmîliği ile temsil edilmiş olmasıdır.¹¹

Bosnevî'nin melâmî kimliğini öne çıkarması ulemâ ve tarikatler cânibinden tenkîtler almasına sebep olmuş olabilir. Zira zaman zaman bu kesime karşı çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Ama bu tenkitler Bosnevî'nin hem sûfiler hemde devlet ricâlî arasında saygı duyulagelen bir zât olmasına engel olamamıştır.

Melâmîliğin Arap bölgelerinde yayılmasına hizmet eden Bosnevî, 1046¹² yılında hem hac amacıyla hemde çeşitli kültürel ilişkilerde bulunmak üzere seyahate çıkar. Önce Mısır'a giden Bosnevî, burada çeşitli çalışmalarda bulunduktan sonra Hicaz'a geçer. Hicaz'da hac vazifesini yerine getirmenin yanında üst düzey muhtelif siyasi ve ilmî muhitlerle ilişkiler kurar.

⁷ Şeyhî, *a.g.e. c.I, s.146* ; Müstakîmzâde, *a.g.e. s.32-33*.

⁸ Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Âliye*, İstanbul, H.1338, *c.I. s.53*; Göpınarlı, Abdalbâkî, *Melâmîler ve Melâmîlik*, İstanbul, 1992, *s.78*

⁹ Gölpınarlı, Abdalbâkî, *a.g.e. s.78*

¹⁰ Atâî, Nev'izâde, *Zeyl-i Şakayık, c.I, s.65*; Göpınarlı, Abdalbâkî, *a.g.e. s.78*

¹¹ Gölpınarlı, Abdubaki, *Melâmîlik ve Melâmîler, s.72.246*

¹² Müstakîmzâde, *a.g.e. s.32* ; Muhibbî, muiniddin, *Hulâsatü'l-Eser*, Beyrut, H.1284, *c.III, s.86*

Hac dönüşü Şam'a uğrayan Bosnevî, burada hayatını eserlerini şerhetmeye ve fikirlerini yaymaya vakfettiği tasavvufî düşüncenin otorite ismi İbnü'l-Arabî'nin kabrini ziyaret eder ve uzun bir dönem kabrin civarında halvete girerek Şeyh-i Ekber'in manevî dünyasından feyz alır.¹³

Şam'dan sonra İbnü'l-Arabî düşüncesinin ikinci önemli ismi ve üstadı olarak gördüğü Sadreddîn Konevî'nin kabrini ziyaret eder. Konya'da bulunduğu esnada hastalanır ve 1054 yılında vefat eder. Vasiyeti üzerine üstadı Konevî'nin yanına defnedilir.¹⁴

B-ESERLERİ

Verdiği eserler açısından velûd bir yazar olarak kabul edebileceğimiz Bosnevî, bu eserlerindeki entellektüel birikim ve derinliğini Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin yardımıyla İslam alemine sunmuştur.

Farklı hacimlerde ve zengin yelpazede verdiği takriben 60'ın üzerinde olan eserlerinin, hemen hepsinin tasavvuf üst başlığına bağlı kalarak değerlendirilmesi mümkündür. Ancak bir kolaylık temini için bu eserleri yinede tasavvufî, edebî, tefsir ile ilgili ve diğer eserleri olmak üzere dört ana başlık altında tasnif edeceğiz.

I- Tasavvufî Eserleri

1-Tecelliyatü ârâisi'n-nusûs fî manassâti hikemi'l- fusûs; Bosnevî'nin "Şârihu'l-Fusûs" ünvanını almasına sebep olan Fusûs şerhi H.1019 yılında tamamlanmıştır. Diğer eserlerinin yazılış tarihlerini dikkate aldığımızda Fusûs şerhinin Bosnevî'nin ilk eseri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bosnevî, Fusûs'u "intifâ-ı nâs ve ızhâr-ı ma'rifet-i hak" için Türkçe şerhetmeyi düşündüğünü, "kitabın hakikatını anlaşılır kılmak ve gizli ma'nalara işaret etmek üzere" "vahdet-i vücûd "un çeşitli meselelerini mukaddimede on iki bölümde incelemeyi uygun gördüğünü belirtir. Eserin iki müellif yazmasının kütüphane kayıtları şöyledir. Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr.1244, ta'lik, H.1019; Diğer; Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr.1246, ta'lik, H. 1021

2-Şerh-i Fusûs; Fusûs'un Türkçe şerhinin Arap topraklarında meşhur olması üzerine Arap âlimleri Fusûs'u bu kez de Arapça şerhetmesi için Bosnevî'ye müracaatta bulunmuşlardır. Bunun üzerine Bosnevî, Fusûs'u Arapça olarak şerhetmiştir. Türkçe şerhin yaklaşık bir tercümesi olan bu eserin müellif nüshasının kaydı şöyledir. Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr.1247

¹³ Sarı Abdullah Ef. *Cevheretü'l-bidaye*, Süleymaniye-Ayasofya, nr.1786, s.142

¹⁴ Muhibbî, Muiniddin, a.g.e., c. III, s.86

3-Kurratü ayni'ş-şühûd ve mir'âtü arâyisi meâni'l-gaybi ve'l-cûd; İbnü'l-Fâriz'ın tâiyye kasidesinin şerhidir.Nüşhaları; Şehit Ali Paşa, nr.1226, nesih ; Aşir Efendi, nr.161,

4-Kitâbü'l-kurâ'r-rûhiyyi'l-memdûd li'l-ezyâfi'l-vâridîne min merâtib'l-vücûd; Abdukerim Cîlî'nin kırklı merâtib-i vücûd tâsnifine göre yazılmış bir şiirin şerhidir. Nüşhası:Carullah Efendi, nr.2129/1

5-Metâliu'n-nûri's-seniyyi an tahâreti'n-nebiyyi'l-arabiyyi; Hz.Peygamberin ebeveyn'inin müslüman olduğunu isbât etmek üzere kaleme alınan risâlenin iki nüshası vardır.Ayasofya, nr.2077/1, ta'lik; Es'ad Efendi, nr.326, ta'lik

6-Kitâbu'l-mufâzaletü'l-ismiyyü beyne efzali'l-beşer ve'l-melei'l-a'lâ; Risâle Hz. Peygamberin "mele-i a'lâ"dan daha üstün olduğunu ortaya koymak için yazılmıştır. Nüşhaları:Carullah Ef. nr.2129/3, ta'lik ; Hacı Mahmut Ef. 2396/5, rik'a

7-kitâbu müntehâ mekâsıd'l-kelimât ve mübteğâ teveccüh-i vücûhi't-taayyunât fi beyân-i ekmeli'n-neş'ât; Bosnevi, bu risâlede insânın dünyadaki neş'etinin daha mükemmel olduğunu savunmaktadır.Nüşhaları:Carullah Ef. nr.2129/4;; Haşim Paşa, nr.21/12, rik'a ; Hacı Mahmut Ef., 2396/6, rik'a

8-Kitâbu rûhu'l-mütâbeati fi beyân-i şûrûdi'l-mübâlagati; İlâhi mertebelere ancak ubûdiyet ile ulaşılabileceğini savunan risalenin iki nüshasının kütüphane kaydı şöyledir. Carullah Ef., 2129/15; Hacı Mahmut Ef.,nr.2396, rik'a

9-Kitâbu reddi'l- manzûm fi beyâni sırrı'l-ma'lûm;Bosnevî, risâlede ilmin ma'lûm'a tâbi olduğunu açıklamaktadır.Nüşhası:Carullah Ef.,2129/18

10-Kitâbü hal'i'n-na'leyn fi'l-vusûli ile hazreti'-cem'ayn; Tâhâ sûresinin 12.ci ayetinin vahdet-i vücûd açısından tefsiridir. Nüşhaları: Carullah Ef., 2129/20; Nafiz Paşa, nr.503, nesih

11-Kitâbü'l-gafri'l-mutlak inde zehâbi'l-âlemi'l-fırak; Merâtib-i vücûd'la ilgili olan bu risâle Carullah Ef.2129/22' de bulunmaktadır.

12-Tezyil fi münâzeati iblis li Sehl İbn Abdullah et-Tüsteri; Fütûhât'ta rivâyet edilen Sehl b. Abdullah Tüsteri ile iblis arasındaki tartışmanın açıklaması yapılmaktadır. Nüşhası: Carullah Ef.,2129/23,

13-Risâle fi kavli'l-Cüneyd; Risale Cüneyd-i Bağdadi'nin bir sözüne açıklık getirmektedir. Nüşhası: Carullah Ef.,2129/24

14-Kitâbu tahakkuki'l-cüz'i bi's-sûrâti'l-küllî ve zuhûri'l-fer'i alâ sûrati'l-asl; Fütûhât'ın bazı beyitlerini açıklayan risalenin iki nüshası vardır. Carullah Ef., 2129/25; Hacı Mahmut Ef., 2396/19, rik'a

15-Kitâbu enfesi'l-vâridât fi şerhi evveli'l-Fütûhât; Vücûd, adem ve imkân kavramlarının vahdet-i vücûd açısından açıklaması

yapılmaktadır.Nüshaları:Carullah Ef., 2129/26; Şehit Ali Paşa, nr.1292/1, ta'lik; Hacı Mahmut Ef.,2396, rik'a

16-Kitâbu sırrı taayyün-i ervâhi'l-enbiyâ; Yedi semâ ile yedi peygamber arasındaki ilişkiyi açıklayan risalenin tek nüshası vardır. Carullah Ef.,2129/28

17-Kitâbu'l-keşf ani'l-emr fi tefsir-i sûreti'l-haşr; Haşr sûresinin bazı ayetlerinin tefsiridir.Nüshası: Carullah Ef., nr.2129/29

18-Şerhu li-ba'zi'l-keîâm Müeyyed el-Cüdi fi şerhi Füsûsu'l-Hikem; Risâle harflerin tasavvufi anlamları üzerinde durmaktadır.Nüshaları:Carullah Ef.,2129/30; Ayasofya 2077/3; Haşim Paşa,21/8

19-Kitâbu sırrı'l-hakâyık'l-ilmiyye fi beyâni'l-a'yânî's-sâbite; A'yân-ısbite ile ilgili bir risledir.Nüshaları:Carullah Ef., 2129/31; Ayasofya,2077/4, ta'lik, Hacı Mahmut Ef., nr.2396/6

20-Kitâbu enfâsi'l-mekkiyyeti'r-rûmiyye fi tenfis-i elbâniyye; Sülûk ehlinin çeşitli makâmlarını inceleyen risalenin tek nüshası vardır.Carullah Ef.,2129/32

21-Kitâbu'l-kenzi'l-mahtûm fi teb'iyyeti'l-ilmi li'l-ma'lûm fi'r-red alâ Abdilkerim el-Cîlî; Vahdet-i vücûd düşüncesinin en çetin ve tartışmalı mes'elelerinden birisi olan, ilmin ma'lûma tâbi' olup olmadığı mes'alesi İbnü'l-Arabî ile ilmin ma'lûma tâbi' olduğu görüşüyle başlamış, Cîlî ile ise tabi' olmadığı şeklinde devam etmiştir. Bosnevî, bu risalede geleneğin bu iki büyük düşünüründen İbnü'l-Arabî'nin görüşünü benimsemek dolayısıyla tartışmayı ma'nevi üstadı yönünde sürdürmüştür.Nüshası:Carullah Ef.,2129/33

22-Kitâbu'l-kelimeteyn fi mutâbakati fi hurûfi's-şehâdeteyn; Harf ilmiyle ilgili bir risaledir.Nüshası:Carullah Ef.,2129/35

23-Risâle fi beyân-i temessül-i Cibrîl fi sûrati'l-beşeri's-seviy; Bosnevî, risâlede Cebrâîl'in beşer sûretinde görünmesinin ontolojik tahlilini yapmaktadır. Nüshaları:Carullah Ef.,2129/36; Nafiz Paşa, 509

24-Bir önceki risalenin Türkçesi;Carullah Ef.,2129/37

25-Risâle fi hikmet-i bed'i'l-halk; Şehi Ali Paşa,2788/2, ta'lik

26-Şerhu mevakîf'l-fakr; Şehit Ali Paşa,2788/3,ta'lik; Hacı Mahmut Ef.,2396

27-Burhânül-ca'li; Es'ad Ef., 3611/3, nesih

II-Tefsir ile ilgili eserleri;

1-Sırrı taayyün-i kavlihi Teâlâ"Va'büüd rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakin"; Bosnevî, Farsça olan bu risaleyi "yakîn"ın anlamını açıklama amacıyla kaleme almıştır. Nüshası: Carullah Ef.2129/2

2-Kitâbu tecelli'n-nûri'l-mübîn fi mir'ât-i iyyâke na'bûdü ve iyyâka nestein; Risâlede ma'rifetin ancak ubûdiyet ile tahakkuk edeceği anlatılmaktadır. Nüshaları: Carullah Ef., 2129/6; Şerhit Ali Paşa,2288, ta'lik; Hacı Mahmut ef.,2396/17, rik'a

3-Kitâbu'l-müstevî'l-a'la fi's-şürbi'l-ahlâ fi tefsir-i kavlihi Teâlâ "Ve kâne arşuhû ale'l-mâ"; Bir âyetin tefsiridir. Nüshaları: Carullah Ef., 2129/7; Şehit Ali Paşa, 2788/4, ta'lik

4-Risâle fi tefsîr-i kavlihi Teâlâ "Hattâ izâ'stey'ese'r-rusul"; Nüshaları:Carullah Ef., 2129/9; Hacı Mahmut Ef., 2396, rik'a

5-Risâle fi tefsîr-i kavlihi Teâlâ "Velev lâ en yeküne'n-nâsü ümmeten vâhideten"; Nüshaları:Carullah Ef.,2129/10; Hacı Mahmut Ef.,2396/1, rik'a

6-Risâ fi kavlihi Teâlâ"Ve hüvellezi haleka's-semâvâti ve'l-erza fi sitteti eyyâm"; Risâle "zamân"ın anlamını açıklamakta ve âyette geçen altı günün "atlas feleki"nin günleriyle altı gün olduğunu ileri sürmektedir.Nüshası:Carullah ef.,2129/11

7-Risâle fi tefsîri kavlihi Teâlâ"Ve lekad erselnâ mûsâ bi-âyâtinâ"; Hz. Mûsâ'nın Fir'avn'a gönderilişini ve dokuz ayetin neler olduğunu açıklayan risale Carullah Ef., 2129/12'de bulunmaktadır.

8-Risâle fi tefsîri kavlihi Teâlâ "Velein ezeknâ'l-insâne minnâ rahmeh";Carullah Ef.,2129/13

9-Kitâbu'l-lübbi'l-lüb fi beyâni'l-ekli ve's-şürb;Yemek ve içmekle ilgili Kur'ân'ın görüşünü yorumlayan risâle, Carullah Ef., 2129/14'de bulunmaktadır.

10-Kitâbu keşfi's-sırrı'l-mübhem fi evveli sûreti'l-meryem; Bosnevî, bu risâlede, meryem suresinin başındaki hurûf-ı mukattaa'nın gerçekte Hz. Peygamberin çeşitli isimlerine delalet ettiğini ileri sürmektedir.Nüshası:Carullah ef.,2129/16

11-Kitâbu sırrı'l-feyz ve'l-asr fi tefsîri sûreti'l-asr; Asr sûresinin tefsirini yapan risâle, insânın merâtib ile nasıl taayyün ettiğini ve "zaman"ın tasavvufî anlamlarını açıklamaktadır.Nüshası:Carullah Ef.,2129/17

12-Risâletü'n-nüvât fi hakîkati'l-kıyâm ile's-salât; Carullah ef.,2129/18

13-Kitâbu keşf-i esrâri'l-berarati fi tefsîri kavlihi Teâlâ" kutile'l-insânü mâ ekferah";Carullah ef.,2129/21

14-kitâbu ziyâi'l-luma' ve'l-burak;Carullah Ef.,2129/27

15-Tefsiru sûre-i ve'l-âdiyât; Bosnevî, risâlede âdiyât sûresinin tasavvufî bir tefsirini yapmıştır.Nüshası:Kasideci-zâde,745/1, nesih

Bosnevî'nin tefsir ile ilgili diğer bazı eserleri vardır. Ancak başlıkları olmadığı için sadece kütüphane numaralarını göstereceğiz.

- 16-Hacı Mahmut Ef.,2396/3, rik'a
 17-Hacı Mahmut Ef.,2396/7,77-83, rik'a
 18-Hacı Mahmut Ef.,2396/10, rik'a, Türkçe bir risaledir.
 19-Hacı Mahmut ef.,2396/1, rik'a
 20-Hacı Mahmut ef.,2396/13, rik'a
 21-Hacı Mahmut Ef.,2396/14, rik'a
 22-Hacı Mahmut ef.,2396/17, rik'a
 23-Hacı Mahmut ef.,2396/19, rik'a

III-Edebi eserleri

1-Şerh-i cezîre-i mesnevî; Mesnevî'den seçilen 360 beytin şerhidir.Nüşhası:Hacı Mahmut Ef.,3417, rik'a

2-Gülşen-i râz-ı ârifân fi usûl-i râh-ı irfân; Âyet ve hadisleri başlık yaparak varlığın vücûda gelişini "nazm" ile anlatan bu eser Türkçedir. Nüşhaları: Daru'l-mesnevî, 232, nesih; Hacı Mahmut ef.,3385, nesih; Halef Ef70/1, ta'lik

3-Kasîdetü Abdulmecîd es-Sivâsî; Abdulmecîd es-Sivâsî'nin gönderdiği kasîdenin şerhidir. Nüşhası: Ayasofya, 2077/5, ta'lik

4-Şerhu kasîdetü'l-münferice; Türkçe bir şerh olan eserin tek nüshası vardır. Ayasofya, 2077/6

5-Münâcât; Ayasofya, 2077/2, ta'lik

6-Kasîde;İzmir,802/6

7-Risâle-i nûn; Haşim Paşa, 21/11, rik'a

8-Kasîde;Halet Ef. ilavesi142/2, ta'lik

9-Kasîde-i yâiye; Es'ad Ef.,3796/14, ta'lik

10-Kasîde fi menâkıb-ı enbiyâ; Kılıç Ali Paşa,1037/13, ta'lik

11-Şerhu beyt-i mesnevî; Mesnevînin bir beytini şerhetmektedir. Nüşhası: Hacı Mahmut Ef.,2396/2, rik'a

IV-Diğer eserleri

1-Risâle râf'i'l-hicâb fi ittisâli'l-besmeleti bi fâtihati'l-kitâb; Risâle, besmelenin fâtihanın bir âyeti olup olmadığı şeklindeki sorunu vüzuha kavuşturmak için kaleme alınmıştır. Nüşhası: Carullah Ef., 2129/5

2-Risâletü'l-evbeti fi beyâni'l-inâbeti ve't-tevbeti; Risâlede inâbe ile tevbenin anlamları ve aralarındaki farklar anlatılmaktadır. Nüşhası:Carullah Ef., 2129/8

3-Kitâbu'l-yedi'l-ecved fi istilâmi'l-haceri'l-esved; Nüşhaları: Carullah Ef., 2129/34; Haşim Paşa,21/7, rik'a

4-Risâle fî ma'nâ "men zekeranî fî nefsihi";Haşim Paşa, 21/13, rik'a

5-Risâle fî şerhi "Rabbi yessir velâ tüassir rabbi temmim bi'l-hayr"; Pertev Paşa, 6152, ta'lik; Es'ad Ef., 3785/4, ta'lik; Hüsrev Paşa,4/3, ta'lik

6-Mektup; Abdulcelil Efendi isimli bir zâta yazılmıştır. Nüshası: Pertev Paşa, 619/32

7-Tercüme-i Terşihât;Atıf Ef.,196, nesih

C-KASİDESİ

Bosnevî'nin birçok tasavvufî şiir şerhleri¹⁵ ile birlikte kendi manzumeleri de vardır.¹⁶ Şiirleri içerisinde Bosnevî'nin edebî yönünü hissettiren en önemlisi Fusûs şerhinin sonuna yazdığı manzûmedir.

105 beyitten oluşan bu Türkçe manzûme, yazdığı Arapça Fusûs şerhinin sonuna Arapçaya tercüme edilerek ilave edilmiştir.

Bu kasîdeyi "Muhammedî kemâli itmâm için" vücûda getirdiğini söyleyen Bosnevî, bir anlamda Fusûsu manzûm olarak özetlemiştir. Denebilirki, her beyti vahdet-i vücûd'un bir konusunun veyâ Fusûs'un faslalarının açıklamasıdır.

Kaside şöyledir.

Nefes urdı hüviyetten yine enfâs-ı Rahmânî
Maârif cevherin attı kenara bahr-ı Sübhânî
Zihî deryâ-yi mutlak kim âna yok ka'r ile gayet
Zihî bahr-ı hüve'l-Hak kim ânın yok hadd ü pâyânı
Ânın mevc-i bihârından cemî'-i a'yân alur feyzi
Muhîtinden kenara ger temevvüc ide ummânı
Eğer kesret cihânından var ise vahdete meylin
Tarîkin vasfını dinle sana tıbyân idem ânı
Çû feth itti şühûd için hazâin kapusin Allah
Yarattı âlemi evvel pes ândan sonra insânı
Velî nev-i beşerden enbiyâyı istifâ itti
Olardan her birine fazl-ı hâsın kıldı erzânı

¹⁵ Bkz. Bu makalenin Bosnevî'nin Edebi Eserleri Bölümüne

¹⁶ Gülşen-i râz-ı ârifân fî usûl-i râh-ı irfân, Süleymaniye-Daru'l- mesnevi,nr.232

Rusûlden her biri feyzin alur rûh-i Muhammed'den
 Velî esmâ muhâlif iktizâ itti pes edyânı
 Velâyet hâtemi ankâ-yı muğrib Şeyh-i Ekber kim
 Hakîkat meşrîkının oldürür hurşîd-i rahşânı
 Getürmüştür Fusûs içre kilem ezvâkını cem'a
 Ki ayn-ı cem'-i Ahmed'den onların aldı a'yânı
 Ânın rûhânî neş'inden kuvâ gibidürür ânlar
 Kuvâyı nitekim câmi'dürür bu neş'-i cismânî
 Kuvânın her biri oldı kemâlin birine mazhar
 Kemâlâtın velîkin menşei ol cemi'-i ferdânî
 Kemâl-i cemi'-i zâtînin zuhûruna rusûl cem'i
 Merâtibdir oları cem' ider bu cemi'-i furkânı
 Kemâl-i cemi'-i Zâtîye Muhammed mazhar-ı küldür
 Rüteb içre sûretle zuhûr itmekdürür şânı
 Muhammed rûhı câmi'dir kelim ervâhını cem'a
 Usûlün mebdei kânı vücûdun aslı bünyânı
 Bu sûret cemi' cem'inin makâm-ı Kâbe-kavseyn'in
 Rusûl ezvâkı olubdur şurût ve dahî erkânı
 Kemâlât-ı rusûl ile vücûdun eyle gel tekmîl
 Ki tâ cem-i Muhammed'den alasm feyz-i Gufrân'ı
 Pes evvel Âdem âtaya cemi' esmâyı bilmekte
 Velî oğul gibi sen vâris olgil ey ata cânı
 Pes andan sonra ger Şis'in olursan ilmîne masdar
 Kulûb-ı meyyite bî şek idersin nefes-i rûhânî
 Eğer deryâ-yı tenzîh'in olursan Nûh-i sebbâhı
 İdemez ehl-i teşbîh'in zarar bil sana tûfânı
 Terevvuhta urûc itsen semâya nitekim İdrîs
 Olursun evc-i takdîs'in bu gün sen şems-i tâbânı
 Halîl âsâ iderse pertev-i vahdet seni tehyîm
 İmâmet çün urulur başına bir tâc-ı nûrânî
 Hakk'a teslim olup ger sahk olursan nitekim İshâk
 Takarrübde sana zâhir olur esrâr-ı kurbânî
 Aliyye rütbetine sen urûc et hem çün İsmâîl
 Ki tâ Rabbin huzurunda bulasın izz-i Rıdvânı

Çü rûhiyet makâmında gözün görmez ola gayrı
Bulursan rubh-i Rahmâmı nite ol Pîr-i Ken'ânî
Çıkar ceb-i tabîattan azizim Yûsuf-i kalbî
Ki Mısır-ı âlem-i nûrun kul iken ola sultanı
Eğer Hûd-i Nebi gibi şuhûdun vahdet olursa
Sırât-ı müstakîm üzre görürsün cümle hayvânı
Futûhiyyet makâmına eğer Sâlih gibi sen de
Himem heccâcını sürsen geçersin cümle rûkbânı
Olur kalbin makâmında Şuayb'ın ilme nâil
Amelde sâlikin olursa ger miyâl ü mîzânı
Eğer za'f-ı tabîiyye rüçü' itsen nitekim Lût
Olursun mazhar-ı kudret olursun ma'rifet-i kânî
Üzeyr âsâ olursun mazhar-ı ilm-i kader bî şek
Îrâdetle eğer zevk eylesen sen mevt-i ebedânî
Zuhûr iderse kalbinde Mesîh'in sırr u enfâsı
Urûc idüp semâvâta geçersin çerh-i geyvânı
Eğer kim hikmet-i rahmet tulü' iderse kalbinde
Müsahhar olur emrine şehâ mülk-i Süleymânı
Vücûdun hükmi ilminde olursan hemdem-i Dâvûd
Hakayık tayrının her dem gelür gûşuna elhânı
Tabiat hûtı batnında bulursun Yûnus-ı enfâs
Bulursun zevk-i vicdânı gide hem gamm-i zulmânî
Dilersen hikmet-i gaybı gözetgil sabr-ı Eyyûb'ı
Ki sabır ile gönül nice buldı gönül derdine dermânı
Celâliyet makamına eğer Yahyâ gibi irsen
Cemâlin tâbı hark ider özünde kayd-ı imkânı
Zekeriyâ veş bulursan mâlikiyet rütbetine yol
Görürsün cenb-i kudrette dû kevnin mülkünü fânî
Terevvuhta olursan ger enîs-i hazret-i İlyâs
Sana mûnis olur eşhâs-ı rûhânî ve cismânî
Cemâl-i vahdet-i Hak'ta bulursan zevk-i ihsânı
Eğer hikmet şuhûdunda bulasın zevk-i Lokmânı
Eğer sırr-ı imâmette olursan mahrem-i Harun
Hilâfette cemi'-i halk'ın oldun revhi reyhânı

Gönül nûr-i tecellide olur müstağrek ü fânî
Kuvâ ağnâminin Mûsâ gibi olursa çobânı
Eğer Hâlid gibi kalbin olursa gayrdan hâlî
Olursun melcei nâsın idersin halka ihsânı
Çü ferdiyet makâmında vücûdun idesin ifnâ
Doğa rûh-i Muhammed'den sana bir sırr-ı pinhânı
Tayyün nakşı mahv ola, yoğ olup kalmaya aynı
Hüviyetten tecelli ide hem ol cem'-i hakkânı
Olursan mazhar-ı kâmil sıfât-ı cümle esmâya
İrersin hazret-i cem'e kânın olmaya furkânı
Olursan berzeh-i câmi' iki cem'in arasında
Birisi cem'-i Rabbâni, birisi cem'-i abdâni
Bu cem'in mazharıyla marifet emri olur kâim
Ki tevhidin akar andan fuyûz-i ilm u irfânı
Fusûsun sûreti oldu bu cem'in sûreti güyâ
K'ânınçün halk idübdür Hak Teâlâ cümle ekvânı
Akar deryâ-yı rahmetten birer deryâ olup her fâs
Hâkâyıktan çıkar her dem ânın lü'lü' ü mercânı
Ânın feyz-i bihârından kulûb-ı evliyâ sirâb
Ânın fazl-ı zülâli kaldırubdur kalb-i atşânı
Sadef gibi içi sâfi gerektir bir dil-i kâbil
Yağa feyz-i sehâbından çün ânın ilmi bârânı
Hakâyık ilmi her fassın olupdur nakş ile resmi
Makâm-ı cem'-i zâtidir hem ânın dâhi ünvânı
Nüfûs ashâbının fikri bu ilme idemez idrâk
Ukûl erbâbının irmez nazarla âna im'ânı
Velî kalb-i mücellâda tecelli ile olur hâsıl
Vürud ider vesâitsiz gelicek keşf-i rabbânî
Gerektir bir dil-i kâmil ki sûretten ola mutlak
Avam ile havâssın irmedi bu ilme ezhânı
Hakk'ın lütfu sehâbından yağar her dem ânın feyzi
Sadef gibi tealluktan beri olan gönül kânı
Uruc it âlem-i ulve bulasın kemâlin hâlin
Kıyâs itme ricâlin hâline sen hâl-i nisvânı

Şuhûd u ma'rifet'çün eyledi Allah seni îcâd
Kılasın aynını ruşen göresin dilde ol cânı
Koyasın gayrı sevdâyı, taleb eylesin ânı
Âna mazhar olan dilden süresin nefis ü şeytânı
Velî cümle halâyif kim revâbittir olar Hakk'a
Ki halk üzre Hakk'ın oldu olar hüccetle bürhânı
Uluhiyet cenâbında yaturken ânların başı
Atarsın ânlara taşı idersin fisk u udvânı
Bu fânî âlemin nakşı idüptür çün seni mağrur
Ricâle nisbet eylersin cihânda küfr ü nisyânı
Şolar kim âlem-i vahdette buldu Hakk ile vuslât
Kimi zındık u mülhiddir yanında, kimi nasrânı
Şu dil kim, sıbgatullah rengi ânı eyledi hem reng
İçüp kânın bilersin lahm-i mesmumine dendânı
Uyarsın nefis-i ağıyâra düşersin ta'n-ı ahyâra
Salarsın kendini nâra edip bunlara bühtânı
Bu sû-i zan ile kalbin nice bulur Hakkı heyhât
Bu göz ile senin cânın göremez vech-i cânânı
Nice bulsun eser hubb-i Hüdâ'dan ol dil-i mahtûm
Adâvetle ihâta ede ânı hazz-ı nefsanî
Ricâl-i kümmelin hâli olunmaz lehv ile hâsıl
Değildir lehv-i nısvânî veyâhut lu'b-i sıbyânî
Hüdâ'dan gayri dünyâda idinmedi olar maksad
Heves itmediler ukbâda dahi hûr u gılmânı
Hevâ-yı zülf ü hâl-i hûrla halvettedir sôfi
O miskinın kaçan mecmu' ola hâl-i perişânı
Geçüp kesret nukûşunda diyâr-ı vahdete anlar,
Bekâ mülkünde ins ü kurb-ı Hak'da tuttu evtânı
Yanup nâr-ı muhabbette olurlar gayrdan hâlî
Bu dert ile niçe yıllar akar gözden ciğer kânı
Vücûd-ı Hak'da anların vücud u zâtı fânîdir
Vücûdu yoktur anların hemen vâsf-ı heyûlânî
Nazar kılmaz bular gayre dil u cân ile ekvâne
Vücûd-ı Hak'da anların ne adı var, ne hodsânı

Kıyanlar bâş ile cânâ kaparlar kûy-i maksûdu
Cenâb-ı vahdeti Hakk'ın doluptur serle meydânı
 Tarik-i Hak'da anlara bir âdemdir iki alem
 Feres sürse bu meydânın ol ile çünkü fersânı
Olur keşf u tecelli ile ulûmu bunların hâsıl
Ukûl'erbâbın irmez onlara zann u hasbânı
 Kulûb ile mukâbildir olar çün hazret-i ilme
 Şu sırrı keşf ederler k'ola Hakk'ın ana fermânı
Rubûbiyyet cenâbında mukim olup ubûdette
Ânı izhâr iderler kim ola tevki-i Rabbâni
 Şu kim vahdet serâyında şuhûdun lezzetin aldı
 Değişmez mülket-i ekvâna ömründen o bir anı
Olan kesret nikâbında cemâl-ı vahdete nâzır
Göremez gözleri anın ne eşkâli ne elvânı
 Tahayürde olur ânlar ukûl irmez âna şâhâ
 Gerek ise seni sana ko bu zulmâni zindânı
Bu mahlûkun gözü âhır nice idrâk eder hakkı
Celâli pertevi ânın yakar, çün vech-i hadsânı
 O dergâhın ne fehm itsün ukûl-ı kâsıra künhün
 Ki aklın hark ider perrin çün ol sebhât-ı Mennânı
Hüdâ kalb-i selim ister ki ilmîne ola masdar
Cemâline olup mazhar geçe ekvân u ezmânı
 Eğer vahdet şerâbından dilersen cânını sirâb
 Ebû Kâsım yedinden iç şerâb-ı zevk-i vicdânı
Ve ger vahdet cemâline olursan cân ile nâzır
Muhammed mazharında bak sen ol vech-i dirahşânı
 Ki oldur mazhar-ı kül vech-i cemi-i zât u esmâya
 Cemâlinden salar pertev salar cihâna nûr-ı yezdâni
Hayâtı lem yezel bulan bugün feyz-i Muhammed'den
Ne hız ile enis olur ne ister âb-ı hayvânı
 Cemi-i kümmel eşğinde korlar cân ile bâşın
 Cenâbında selâtin-i rüsül hem kodu pişânı
Eğer vahdet diyârına olursan canlal âzîm
Eser koma vücûdundan gider dilden bu evsânı

Bu yola azm iden sâlik nazar kılmaya hiç gayre
Gele tâ keşf-i hakkânı tuta ol ahd ü peymânı
Dilersen âlemi ulvi terevvuhla urûc eyle
Anâsır merkezin terk et ko bu zulmânı erkânı
Urûc ister gönül sahrâ-yı gayb ü âlem-i ünse
Maarif ehline kurdu o sahrâda bu eyvânı
Hüdâ'nın ilmi kenzinden çıkarda böyle bir cevher
Değildir lü'lü'-i bahri veya la'l-i bedehşânı
Bugün şehler kulağına küpe olmaya layıktır
Dü kevne bey' iden anı bulur bey'inde hüsrânı
Eğer kim hak idersen fasl-ı dilden mâsivâ nakşın
Niçe yüzbin fusûs anda ura berk ide lemânı
Yürü nef-yi vücûd eyle k'olasın Hakk ile bâki
Ebed vuslat serayında gözün görmeye hicrânı
Salât ile selâm ol mazhar-ı cem'iyet-i zâta
Ki oldur mazhar-ı evvel hem oldur maksad-ı sâni
Dahi ashâb u âline dahi ahab u etba'a
Ki din u marifet emri bularla buldu itkânı
Olardan Bu Bekir'dir burc-i sıdkın mihr-i rahşânı
Adalet rüknünün dahi Ömer oldu nigehbânı
Resülün sâhibi yar dahi ilm u hayâ kânı
Salâtınla müşerref kıl hüdâya rûh-i Osmân'ı
Selâmınla mükerrem kıl ebed âl-i aba hakkı
Velâyet mazharı Düldül süvâr u şâh-ı merdânı
Hasan ile Hüseyin ü Fâtıma ervâhını cem'â
Doyur feyzinle ehl-i beyt olan hem cümle pâkânı
Cemâlinle dahi şâd it, cemi' ervâh-ı aktâbı
Visâlin âbına kandır ilâhi kalb-i hâssânı

SONUÇ

Hayat serüveni ile ilgili detaylı bilgilere sahip olamasakda Abdullah Bosnevî, 17. yüzyıl Osmanlı döneminin yetiştirmiş olduğu ender düşünce adamlarından birisidir.

Bir kişinin değerini ancak eserleri ortaya koyabileceğinden çok erken denebilecek bir yaşta Fusus gibi zor bir eseri şerh etmekle te'lif hayatına

başlayan Bosnevi, daha sonra tasavvufî bakış açısından hareket ederek altmışın üzerinde eser vermek suretiyle bu alandaki değerini ortaya koymuştur. Eserlerinde göze çarpan ana tema İbnü'l-Arabi'ye bağlılık ve bunun bir sonucu olarak vahdet-i vücudun zor meselelerini vuzuha kavuşturma çabasıdır.

Vahdet-i vücudu savunması ve toplumda Melami kimliğinin de bazı negatif çağrışımlar yapmasına rağmen Bosnevî, rical-i devlet, ulema ve halk katında sevilen ve saygı duyulagelen bir zat olmayı başarmıştır.

Diğer taraftan Bosnevi, düşüncesinin derinlik ve özgünlüğünü sanat ve edebiyat ile birleştirerek kamil bir sufînin düşünce dünyasını yansıtmaya bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Şerhettiği İbnü'l-Fariz'in Taiyye Kasidesi için "Fusus'un şiirde kardeşidir" diyerek önem atfettiği bu esere belki bir nazire olarak Fusus şerhinin sonuna aynı konuları ihtiva eden bir kaside yazmıştır. Böylece hem Fusus, hem İbnü'l-Fariz'in kasidesini şerh edip hem de bu konuları manzum olarak ele almakla İbnü'l-Arabi ve İbnü'l-Fariz'i kendi kimliğinde cem etmeyi amaçlamış olabilir.

Sonuç itibariyle Abdullah Bosnevi'nin Türkçe ve Arapça Fusus şerhleriyle, vahdet-i vücudun çeşitli meselelerine hasrettiği eserleri İbnü'l-Arabi'yi ve tasavvufun entellektüel konularını anlamamız açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu sebepten eserlerinin günümüz ilim dünyasına kazandırılması büyük bir hizmet olacaktır.